

19. Yüzyıl Osmanlı Düşünce Tarihini Yeniden Düşünmek

14-16 Ekim 2022

Vialand Palace Otel, Eyüpsultan, İstanbul

1. Gün 14 Ekim Cuma

Mehmet Ö. Alkan Sempozyum Açış Konuşması

1. Açılış Konuşması: (14.00-15.45)

Edhem Eldem 19. yüzyılda Osmanlıların düşünmeye vakti ve imkânı var mıydı?

2. Zamansallık ve Tarih (16.15-18.15)

Moderatör: Alp Eren Topal

Mustafa Akay Medeniyet-i Beşerin Tarihi: Tarih-i Umumi

Daniel Kolland “Zaman-ı Terakki” ve “Terakki-yi Zaman”:

19. yy’da Değişen Zaman ve Tarih Algısı Üzerine
Birkaç Not

Melike Sümertaş Eskiçağcılıktan (Antiquarianizm’den) Arkeoloji’ye
Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul Çalışmaları

2. Gün 15 Ekim Cumartesi

3. Kamuoyu ve Okuma Kültürü (9.00-11.00)

Moderatör: Özgür TÜresay

Murat Şiviloğlu Osmanlı İmparatorluğu’nda Efkar-ı Umumiye’nin
Doğuşu

Ayşe Tek Başaran Bir Yasak Kitap Şebekesi: 19. Yüzyılın Ortası
Osmanlı İstanbul’unda *Ecza-i Şerifeler*

Ingeborg Fossestol Okur-yazar kamuların Yükselişi: Geç Osmanlı
Döneminde İstanbul’daki Edebi Yenilikçiler

4. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Tarihi (11.15-13.15)

Moderatör: Şeyma Afacan

Berrak Burçak Geç Osmanlı’da Müslüman Kadın Güzelliğinin
Politikası

Senem Timuroğlu Fatma Aliye (1862-1936): 19. yüzyılın ilk Müslüman
Kadın Yazar ve Düşünürü

Fatih Altuğ 1890’larda Yazarlığı Cinsiyetlendirmek

5. Üretkenlik ve Bilimsel Düşünce (15.00-17.30)

Moderatör: Berrak Burçak

Alper Yalçınkaya 19. yüzyıl Osmanlı'sında bilimden bahsetmek nelerden bahsetmektir?

Melis Hafez *Inventing Laziness: The Culture of Productivity in Late Ottoman Society*

Deniz Kılınçoğlu *Memleketi Kalkındırmak için Hikâye Anlatmak: Osmanlı'da İktisat ve Edebiyat*

Şeyma Afacan *Geç Osmanlı'nın Makine İnsanı ya da İşlevsel bir Biyolojik Materyalizm Örneği*

3. Gün 16 Ekim Pazar

6. Siyasi Dil (9.00-11.00)

Moderatör: Aylin Koçunyan

Alp Eren Topal 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda İslam ve Siyaseti Yeniden Düşünmek:

Hoca Sadık Efendi ve Anarşist İslam

Özgür Türesay *Osmanlı Düşünce Tarihinin İhmal Edilmiş Kaynakları*

Takvîm-i Vekayi ve Le Moniteur Ottoman

Ömer Koçyiğit *Buhar ve Matbuat Çağında Global Hilafet Meselesi*

7. Din ve Millet (11.15-13.45)

Moderatör: Ateş Uslu

Aylin Koçunyan *Siyaset Ekseninde Hukuk ve Osmanlı Ermenileri*

Markus Dressler *The Concept of Din in Modern Ottoman Lexicography: Continuities and Discontinuities*

Fatih Uslu *Osmanlı Ermenilerinde Mezhep Çatışması, Entelektüel Hayat ve Edebiyat*

8. Kapanış (14.15-15.15)

Mehmet Ö. Alkan

Alp Eren Topal

Şeyma Afacan

Düzenleyenler: Şeyma Afacan, Alp Eren Topal.

* Sempozyum Helen Holidays sponsorluğunda, Ali Eşki ve Mehmet Ö. Alkan'ın katkı ve destekleri ile planlanmıştır, kendilerine teşekkür ederiz

* Sempozyum iki dillidir, ancak çeviri verilmeyecektir.

* Bildiri özetlerine şu linkten ulaşılabilir:

<https://tarihvakfi.org.tr/etkinlikler/etkinlik/19-yuzyil-osmanli-dusunce-tarihini-yeniden-dusunmek-sempozyumu/>

Zamansallık ve Tarih

Mustafa Akay

Medeniyet-i Beşerin Tarihi: Tarih-i Umumi

Osmanlı'da 19. Yüzyılın ikinci yarısında önce okullarda öğrenim gören öğrenciler, daha sonra ise tüm okur yazar toplum tarih-i umumi ifadesiyle ve bu isimle anılan bir tarih yazımı türüyle tanıştı. Tarih-i umumi türünün Osmanlı'daki geleneksel dünya tarihlerinden nasıl farklılaştığını ve yüzyılın sonundaki popüleritesine nasıl ulaştığını araştırdığım çalışmamda, bu türün hangi zamansal ve mekansal algılarla birlikte yükseldiğini tartışıyorum. Bu yeni zamansallık ve mekansallık algılarının izini kavramlarda ve kavramların değişen anlamlarında sürüyorum.

Daniel Kolland

“Zamān-ı Teraqqī” ve “Teraqqī-yi Zamān”:

19. yy'da Değişen Zaman ve Tarih Algısı Üzerine Birkaç Not

Osmanlı toplumunu on dokuzuncu yüzyılda dünya çapında gerçekleşen zaman ve tarih kavramlarındaki dönüşümlerden bağımsız düşünemeyiz. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da, *terakki*, *medeniyet-i hâzıra* ve *inkılâb* gibi, yepyeni bir zaman ve değişim algısını besleyen kavramların ortaya çıkışı gözlemlenebilir. Bu insanoğlunun emsalsiz ve yeni bir çağa girmiş olmasını ifade eden kavramlar, özellikle toplumun yeni dünya görüşlerinin ve tahayyüllerinin yansıması olan bir hızla gelişen basında egemen olmaya başlıyordu. Buna rağmen, çok az istisna dışında, var olan Osmanlı tarih yazımı bu temelli değişim hissini oluşturan kavramların varlığına kesin gözüyle bakarak onların tarihselliğini dikkate almadı. Tarih yazımındaki bu eksikliği sorunsallaştırmak için sunumum bu kavramların oluşumu, kullanılışı ve değişimini içerecek ve bahsi geçen kavramların yeni bir Osmanlı düşünce tarihi oluşturma potansiyelini tartışacak.

Melike Sümertaş

Eskiçağcılıktan (Antiquarianizm'den) Arkeoloji'ye

Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul Çalışmaları

Bu çalışma ondokuzuncu yüzyıl'da İstanbul'un tarihi kentsel ve mimari dokusu üzerine yapılmış Yunanca çalışmalar üzerinden Osmanlı entelektüel dünyasında antiquarian (Eskiçağcı) yazımın gelişimini ele alır. Bu kapsamda yapı çevre materyal dünya üzerinden geçmişle kurulan bir ilişki biçimi olarak Antiquarianizm'in doğuşunu, entelektüellerin Osmanlı bağlamında kentlerin fiziksel (materyal) tarihi dokusu üzerinden İstanbul ile kurdukları ilişkiyi ve bu ilişkinin özellikle zaman içinde dönüşümünü örnekler üzerinden inceler, Yunanca literatürün bu örnekler arasında öne çıkan özelliklerine vurgu yapar.

Kamuoyu ve Okuma Kültürü

Murat R. Şiviloğlu

Osmanlı İmparatorluğu'nda Efkâr-ı Umumiyenin Doğuşu

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı siyasetinin en çok karşımız çıkan siyasi kavramlarından biri efkâr-ı umumiye, ya da modern Türkçede kullandığımız şekliyle kamuoyudur. 1860'lı yıllardan itibaren giderek artan bir sıklıkla gazetelerde gördüğümüz bu mefhum özellikle Namık Kemal'in köşe yazıları ile Osmanlı siyasi tartışmalarında şaşırtıcı bir önem kazanmış ve büyük şairin de sıklıkla nitelendirdiği gibi "önünde duranı yıkacak bir sel" haline gelmiştir. Bu döneme kadar Osmanlı siyasal düşüncesinde efkâr-ı umumiye tabirini veya bu tertibe benzer, pozitif çağrışımları olan bir ifadeyi görmeyiz. Bu dönüşümün yani kavramın aniden ortaya çıkması ve görülmemiş bir kuvvet kazanmasının nedenleri konuşmamın ana fikrini oluşturacak. Ardından efkâr-ı umumiyenin Osmanlı entelektüelleri tarafından nasıl kullanıldığının altını çizmeye çalışacağım. Burada özellikle Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine giden atmosferin aslında efkâr-ı umumiye ile ne kadar ilintili olduğunu çeşitli örneklerle gösterdikten sonra, Osmanlı Mebûsan Meclisi'nin açılması ve sonrasındaki olaylarda kamuoyunun rolünden kısaca bahsedeceğim.

Ayşe Tek Başaran

Bir Yasak Kitap Şebekesi:

19. Yüzyılın Ortası Osmanlı İstanbul'unda Eczâ-i Şerîfeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Arapça harfli Türkçe matbaa 1727 yılında yayına başlamış olsa da verilen fetva dini metinlerin basımını kapsam dışı bırakmıştır. Ancak 19. yüzyılın başı itibariyle devlet görevlileri bu metinler konusunda esnek bir politika izlemiştir. Kur'an-ı Kerim'in basılmasında daha tutarlı bir yasak devam etse de yine yasak addedilen Amme ve Tebareke gibi popüler matbu Kur'an cüzleri dolaşımdadır. Bu konuşmada eczâ-i şerîfe adı verilen bu metinlerin kaçak yollarla İstanbul'daki basım hikayelerine odaklanacağım. İşbirliği halinde basım yasağını delen ve Osmanlı toplumunun farklı kesimlerini temsil eden renkli aktörlerin hareketli bir piyasayı merdiven altından nasıl yönettiklerini göstermeye çalışacağım. Daha genel anlamda ise 1860'lı yıllarda siyasi, ekonomik ve dini hassasiyetlerin iç içe geçtiği bir yasak kitap şebekesi üzerinden bir yandan kimliklerin geçişkenliği ve kayganlığı, diğer yandan da kitabın ticarileşmesi mevzularını tartışmaya açacağım.

Ingeborg Fossestol

Okur-yazar kamuların Yükselişi: Geç Osmanlı Döneminde İstanbul'daki Edebi Yenilikçiler

Geç ondokuzuncu yüzyılda İstanbul'un çok okunan dergileri çokdilli bir bağlamda biçimlenip yayınlanırdı: Hem üretme hem de satış ve okuma imparatorluğun farklı dilleri arasında vuku bulurdu. Bu bağlamda ortaya çıkmış olan basında yeni edebi kurumlar keşfedildi: tiyatro, roman ve mizah gibi. Teşekkül etmekte olan kamulara (reading public) ulaşabilmek için geç ondokuzuncu yüzyılın basını bu kurumlardan ve türlerden etkin şekilde faydalanırdı. Çokdillilik ile yeni kültürel şekillerin arasında etkili ve çeşitli okur-yazar kamuları da şekillendi. Bu sunumda bu okur-yazar kamuların bazı yanlarını, çokdillilik ve edebi türleri, tartışıyorum.

Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Tarihi

Berrak Burçak

Geç Osmanlı'da Müslüman Kadın Güzelliğinin Politikası

Geç Osmanlı döneminde kamusal bir tartışma alanı olarak ortaya çıkan Müslüman kadın güzelliği bize 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi hakkında ne söyler? Bu bildiri, Müslüman kadın güzelliği tartışmalarının son dönem Osmanlı sosyal ve kültürel dönüşümü açısından nasıl temel bir yapı taşı oluşturduğunu tartışacaktır.

Senem Timuroğlu

Fatma Aliye (1862-1936):

19. yüzyılın ilk Müslüman Kadın Yazar ve Düşünürü

Konuşmamda, Osmanlı kadın hareketinin öncülerinden Fatma Aliye'nin entelektüel dünyasını ele alacağım. Bunu yaparken, Avrupa'da ve Ortadoğu'daki kadın hareketleriyle temasları, etkileşimleri, fikir alışverişleri üzerinde duracağım. Ayrıca Cumhuriyet'ten itibaren ülke politikalarının kendisini konumlandırma biçimlerine ve nedenlerine değineceğim.

Fatih Altuğ

1890'larda Yazarlığı Cinsiyetlendirmek

On dokuzuncu yüzyılın son on yılında Osmanlı edebiyat alanının içerisinde bir kadın yazarlık alt alanı oluşur. Kendilerini kadın yazar, okurlarını kadın okur olarak tanımlayan, kadınlar arası bir edebi kamunun tesisine önem veren bir yazarlar kuşağı özellikle 1895 sonrasında belirir. Kadın yazarlığın görünürleştiği bu süreç, aynı zamanda yazarlık ve kadınlık üzerine düşünme çabalarının yoğunlaşmasını da içerir. Kadın ya da erkek Osmanlı yazarları, hem yazarlığı hem de yazma eylemini ve üslubunu cinsiyetlendiren kitaplar, makaleler, seçkiler hazırlarlar. Kadın yazarları Osmanlı edebiyat kamusuna takdim etmeyle cinsiyetli bir yazma pratiği üzerine düşünmek iç içe geçer. Ahmet Midhat, Mustafa Reşid, Avanzade Mehmet Süleyman, Ebüzziya Tevfik, Cenab Şahabeddin gibi erkek yazarlarla birlikte Fatma Aliye, Emine Semiye, Fatma Fahrünnisa gibi kadın yazarlar bu düşünme çabasının failleri olur.

Biyografi ya da inceleme metinleri kadar romanlar, hikâyeler, önsözler, takvimler, yıllıklar, seçkiler, mektuplar da bu çabanın cisimleştiği mecralardır. Dolayısıyla 1890'larda yazıyı cinsiyetlendirmeye dair fikirler, hem kimler tarafından hangi güç ilişkileri ve söylemleriyle ortaya konduğu hem de fikir tartışmasının hangi türün araçlarıyla hangi mecrada öne sürüldüğü bakımından analiz edilebilir. Bu bildiride, 1890'lardaki kadın yazarlık alt-alanının temel dinamiklerini verdikten sonra bu alanı kesen ya da kuşatan düşünme girişimlerini tartışmaya çalışacağım. Bu esnada cinsiyetin, yazmanın ve bu ikisi arasındaki edebi / sosyal / tarihsel ilişkilerin nasıl tasavvur edildiğine odaklanacağım. Analizimin yöneleceği temel eserler yukarıda adını andığım yazarların metinleri olacaktır.

Üretkenlik ve Bilimsel Düşünce

Alper Yalçınkaya

19. yüzyıl Osmanlı'sında bilimden bahsetmek nelerden bahsetmektir?

Modern bilimlerin özellikleri ve Osmanlı dünyasındaki yerleri, 19. yüzyıl Osmanlı düşüncesinde merkezi yer tutan bir konudur. Bilimsel gerçeklik ve ilerleme fikirlerinin politik açıdan taşıdığı önem, Osmanlı dünyasında bilime nasıl bakıldığına dair araştırmaları da uzun süre etkilemiş, bilim hakkında üretilen fikirler ve yaşanan tartışmaların detaylı biçimde çalışılması nispeten gecikmiştir. Bu sunumda 19. yüzyılın ikinci yarısında bilim hakkında yazan Osmanlı aydınlarının, bilimi diğer hangi kavram ve kurumlarla ilişkilendirdikleri sorusuna odaklanarak, modern bilime bir yer açma mücadelesinin kültürel ve toplumsal sınırlar açısından ne ifade ettiği ele alınacaktır. Bilim hakkındaki tartışmalarda, bilimsel bilgi ve yöntemlerin niteliklerinden ziyade bilim adına konuşan kişi veya grupların niteliklerinin sorgulandığı, bu açıdan da bilim tartışmalarının aynı zamanda ahlaka, toplumsal statü ve ilişkilere dair tartışmalar olduğu üzerinde durulacaktır.

Melis Hafez

Inventing Laziness:

The Culture of Productivity in Late Ottoman Society

Neither laziness nor its condemnation are new inventions. However, perceiving laziness as a social condition that afflicts a “nation” or a “race” is. The idea (and ideology) that the indolence of a given group of people could be eradicated through social, institutional, and moral reform, usually led and guided by those who see it as their responsibility to navigate them out of this condition, is even more recent. In the early modern era, Ottoman political treatises did not regard the people as the source of the state’s problems. Yet in the nineteenth century, as the imperial ideology of Ottomanism and modern discourses of citizenship spread, so did the understanding of laziness as a social disease that the ‘Ottoman nation’ needed to eradicate.

What can we learn about the long nineteenth-century Ottoman history by looking closely into the contested boundaries of the laziness – productivity binary? What can we understand about the emerging civic culture and its exclusionary practices by exploring who was regarded productive and deemed lazy at crucial historical moments? Hafez’s work examines how laziness was construed as a social disease and traces the divergent ways the late Ottomans dynamically constructed a culture of productivity. A polyphonic involvement of moralists, intellectuals, polemicists, novelists, bureaucrats, and, to an extent, the public reveals the complexities and ambiguities of this multifaceted cultural transformation. Using a wide variety of sources, Hafez’s work explores the sustained anxiety about productivity that generated numerous reforms as well as new understandings of morality, subjectivity, citizenship, and nationhood among the Ottomans.

Deniz Kılınçoğlu

Memleketi Kalkındırmak için Hikâye Anlatmak:

Osmanlı'da İktisat ve Edebiyat

İlk bakışta birbirine çok uzak görünen iki alanın, iktisat ve edebiyatın, geç Osmanlı İmparatorluğu'nda ilginç bir ortak tarihi var. Adam Smith sonrası bağımsız bir bilim ve düşünce alanı haline gelen modern politik iktisat, Osmanlı'ya bir devlet yönetimi ve reform kılavuzu olarak 19. yüzyılın ilk yarısında girdi. İktisadın, kendi kendisini düzenleyen 'serbest piyasa' kavramı, devletten bağımsız dinamikleri olan ve piyasa ilişkileri etrafında örgütlenmiş bir 'toplum' anlayışını da beraberinde getirdi. Dolayısıyla iktisadın, (devletçe doğrudan şekillendirilemeyecek) iktisadi-toplumsal dinamikleri anlamak ve bu yolla toplumsal değişimi belirlenen hedeflere doğru yönlendirmek için faydalı bir araç olduğu fark edildi. Bu bağlamda, 19. yy. paradigmaları içinde Batı Avrupa karşısında 'geri kalmışlığın' nedenleri anlaşılmaya çalışılırken, özellikle Müslümanlar arasında hâkim olduğu gözlemlenen geleneksel 'iktisadi zihniyet' de çözülmesi gereken bir sorun olarak belirginleşti. Dönemin hâkim iktisat öğretileri, Batı Avrupa ülkelerinin birer sanayi ekonomisi ve toplumuna dönüşmeleri ve dolayısıyla 'medeniyet hiyerarşisinde' üst sıralarda bulunmalarını, bu ülkelerin kültürlerine hâkim girişimci ruha, sıkı ve sistematik çalışmaya ve ciddi bir tasarruf-yatırım eğilimine bağlıyorlardı. Bu resme bakan Osmanlı reformistleri, bu değerleri kendi toplumlarına nasıl aşılacaklarına uzun uzun kafa yordular. Bu kavram ve değerleri tanıtacak kitap ve makale yazmak elbette bir yoldu ama okuryazarlığın oldukça düşük olduğu bir toplumda bunun etkisi sınırlıydı. Asıl çare, daha önce Avrupa'da da denenmiş ve başarıya ulaşmış bir yöntemde bulundu: modern iktisadi kavram ve değerleri kolay anlaşılır ve etkileyici hikayeler yoluyla zihinlere aşlamak. Yeni yeni gelişmekte olan hikâye ve roman formları bunun için uygundu. Üstelik bu türlerde eserler kaleme alanlar, okuryazarlık sorununa da kısmi bir çare bulmuşlardı. Yazılı edebiyatta, halkın çok daha alışkın olduğu sözlü anlatım araçlarına sıkça başvuruluyordu. Sonuçta, bir kahvehane ya da evde hikâye anlatan bir meddah tarzıyla yazılmış, mesajları ve dersleri net, tüm bu özellikleri nedeniyle de kolay anlaşılıp başkalarına anlatılabilecek hikayeler, popüler iktisat eğitiminin en önemli araçlarına dönüştüler. Bu çerçevede yazılan iktisadi içerikli hikayeler son Osmanlı ve ilk Cumhuriyet kuşaklarının hem edebi zevklerini hem de iktisadi değerlerini önemli ölçüde şekillendirecekti.

Şeyma Afacan

Geç Osmanlı'nın Makine İnsanı

ya da İşlevsel bir Biyolojik Materyalizm Örneği

Bu çalışma bir popüler bilim ve felsefe tartışması olarak Osmanlı materyalizmini, sanayileşme ve kapitalistleşme bağlamlarında yeniden ziyaret eder. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı entelektüel hayatı biyolojik materyalizm tartışmalarına sahne oldu. Osmanlı materyalizmi olarak adlandırılan bu tartışma zemini, ikincil literatürde gelenek ve dine karşı topyekün bir çatışma aracı, tam teşekküllü modernleşmenin, Batılılaşmanın ve sekülerleşmenin taşıyıcısı olarak kabul edildi. Bu çalışma ise, “Osmanlı materyalizmi”ne dair odağımızı, dini ve ulusal ideolojilerden üretkenlik söylemine kaydırır. Ulusal homojenleşmenin normatif söylemlerinin entelektüel yazılara egemen olmasından önce, emek üretkenliğini artırmaya çalışan yeni bir beden ve duygu düzenleme dilinin ve rasyonel davranışın geç Osmanlı İmparatorluğunda cisimleştiğini ve bunun da materyalizm ile spiritüalizm arasındaki tartışmayı alevlendirdiğini savunur. Bu perspektiften bakıldığında Osmanlı Materyalizmi artan sanayileşmenin ve kapitalistleşme özleminin bir aracıdır. İnsan ise ruhu atıl hale gelmiş ve duyguları düzenlemeye tabi tutulmuş üretici bir birim olarak tasavvur edilmiştir.

Siyasi Dil

Alp Eren Topal - 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda İslam ve Siyaseti Yeniden Düşünmek: Hoca Sadık Efendi ve Anarşist İslam

Bu sunumda, varlığı bilinmesine rağmen şimdiye kadar ihmal edilmiş bir eser olan Sarıyerli Hoca Sadık Efendi'nin Tanzir-i Telemak'ı (1870) üzerinden 19. Yüzyıl Osmanlı siyasi düşüncesini yeniden ele almayı öneriyorum. Şimdiye kadar Tanzimat'a ve batılılaşmaya karşı "İslamcı" bir metin olarak okunan bir eser aslında İslam'ı temel kaynaklardan hareketle radikal bir şekilde yeniden yorumlama çabası içeriyor. Saltanatı ve sultanları şirk içinde tağutlar olarak niteleyen Sadık Efendi İslam'ın ve diğer semavi dinlerin asıl misyonunun insan topluluklarını tağut olan yöneticilerinden zulmünden kurtarmak olduğunu söylüyor. Hoca Sadık Efendi'nin bu görüşlerini 19. Yüzyılda tüm dünyada yankı bulmuş olan anarşist akımlar bağlamında ele alıp, bu tartışma üzerinden Osmanlı toplumunun Tanzimat idaresinden aslında ne derece yabancılaşmış olduğunu tartışacağım.

Özgür Türesay

Osmanlı Düşünce Tarihinin İhmal Edilmiş Kaynakları Takvîm-i Vekayi ve Le Moniteur Ottoman

Osmanlı devletinin yönetim paradigmasında 1826'dan sonra hızlanan kökten dönüşümün tarihi bugüne kadar çoğunlukla Gülhâne Fermanı'nı Tanzimat döneminin başlangıç noktası olarak kabul eden dolayısıyla 1839 sonrasına odaklanan bir bakışla yazılmıştır. Bu bağlamda, 1830'ların başında II. Mahmud'un en önemli siyasî icatlarından biri olarak ortaya çıkan resmî gazetenin Türkçe ve özellikle Fransızca versiyonu Osmanlı siyasî düşünce tarihi araştırmalarında neredeyse hiç kullanılmamış birincil kaynaklar olarak kalmıştır. Sunumumda bu iki kaynağın tarihçiler tarafından göz ardı edilmesinin muhtemel sebepleri üzerine birkaç sav ileri sürüp 1830'ların ilk yarısındaki içeriklerini hızlıca tanıttıktan sonra Osmanlı düşünce tarihi araştırmalarında nasıl kullanılabileceklerine dair birkaç öneri getireceğim.

Ömer Koçyiğit

Buhar ve Matbuat Çağı'nda Global Hilafet Meselesi

Vapur, tren, telgraf ve matbaanın yaygınlaşmasıyla yaşanan ulaşım ve iletişim devrimi, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin harici bölgelerle olan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırdı. Uzak bölgelerle ilgili haberlerin günlük gazetelerde yayımlanması ve seyahat imkânlarının hız kazanmasıyla sadece diplomatik ilişkiler değil, sosyokültürel ve fikrî meseleler de etkilendi. Bu çağın sağladığı dönüşümlerden biri hilafetin küresel bir konu hâline gelmesidir. Osmanlı halifesine sadakatın de reddiyenin de global bir söylem gücü oluşturduğu bu çağda, hilafet müdafii veya muhalifi matbu eserlerin tüm dünyada dolaşım içinde olması ve gazete köşelerinde Osmanlı hilafetinin meşruiyeti üzerine yapılan tartışmalar hızlı ve geniş ölçekte entelektüel bir etkiye neden oldu. Ayrıca farklı imparatorlukların tebaası olan yüzbinlerce hacının her sene Hicaz'da bir araya gelmesi Osmanlı'nın hilafet meselesini imparatorluk topraklarının dışında yaşayan kalabalık kitlelere duyurması için önemli bir gelişmeydi. Bu bildiride, siyasi etkenlere ve II. Abdülhamid'in politikalarına hasreden yaygın kanaatin aksine, hilafetin globalleşmesinin nedenleri ulaşım ve iletişim devriminde aranacak ve hilafetin yaygınlaşmasına yol olan kişiler, yayınlar ve haberlere odaklanarak buhar ve matbuat çağının rolü ortaya konacaktır.

Din ve Millet

Aylin Koçunyan

Siyaset Ekseninde Hukuk ve Osmanlı Ermenileri

Kırım Savaşı'nı sonlandıran ve 1856'da imzalandığında Osmanlı'nın da taraf olduğu Paris Antlaşması, uluslararası düzlemde imparatorlukta gayrimüslimler üzerinden azınlıklara eşit muamele sorununu gündeme getirirken, iç siyaset ve hukuk düzleminde de Islahat Fermanı üzerinden o döneme dek ucu açık ve informel yollarla müzakere edilen gayrimüslim cemaatlerin yönetimlerinin Babıali'nin denetimi altında yazılı kurallara bağlandığı bir süreç başlatır. Fransa, Osmanlı ve Rusya gibi rekabet hâlindeki pek çok imparatorluk, kendi şemsiyesi altında ortak dinî topluluklar barındırır. Bu grupların inanç özgürlükleri ve yaşam alanlarına dair üretilen siyasetlerin gelişmişlik düzeyi, uluslararası düzlemde bir medeniyet göstergesi olduğu kadar imparatorlukların karşılıklı rekabet ortamında kendilerini inşa etme süreçlerinin bir parçasıdır. 19. yüzyıl boyunca gelişen kitle iletişim araçlarını kullanan dinî gruplar; farklı coğrafyalarda farklı siyaset ve hukuka tabi soydaşların durumuna dair karşılaştırmalı aktarımlarla bir yandan medeniyet söylemini içselleştirir diğer yandan da imparatorluklar arası rekabeti kızıştırır. Ayrıca sınırları aşan bu çok merkezli kimlik tahayyülünde etnik ve dinî topluluklar, tabi oldukları hukuki ve toplumsal koşulların gelişmişlik düzeyine göre kendi aralarında bir hiyerarşi yaratarak evrensel liderlik için rekabet eder ve farkında olarak veya olmayarak imparatorlukların inşa süreçlerinin bir parçası hâline gelirler. Bu çalışmanın amacı, 1856'dan 1876'ya dek hem kendi cemaat nizamnamelerini kaleme alan hem de Osmanlı Anayasası'nın yazılış sürecinde etkin rol oynayan Osmanlı Ermenilerinin hukuk söylemleri üzerine odaklanarak uluslararası siyaset ekseninde hukuku hem imparatorluğun hem de cemaatlerinin inşa sürecinde nasıl konumlandıklarını sorgulamaktır.

Markus Dressler

**The Concept of Din in Modern Ottoman Lexicography:
Continuities and Discontinuities**

Din has, due to its groundedness in the Quran and its centrality in Islamic religious discourse, as well as the latter's conservatism, been a particularly sturdy concept. In order to understand the transformations of the concept of din, which nevertheless occurred in 19 th century Ottoman Turkish, it is necessary to locate them both within (1) the longer trajectories of traditional Islamic discourses, and their normative authority, as well as (2) the semantic and conceptual changes of knowledge in the modern period. The Islamic tradition constitutes until today the most important normative reference point for Muslim elaborations on the meanings of din. This background needs to be considered when investigating in the correspondence that din acquired over time with the modern Western concept of 'religion' that became increasingly solidified in the 19 th century. My contribution will chart this religionization of din in relation to the "secularization problematic of modern political thought," which addresses "the place and significance of religion under the changing conditions of modern life" (Davison 1995).

Fatih Uslu

Osmanlı Ermenilerinde Mezhep Çatışması, Entelektüel Hayat ve Edebiyat

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Ermenileri için en önemli toplumsal meselelerin başında mezhep çatışması geliyordu. Ortodoks ve Katolikler arasındaki gerilim kan dökmeye kadar varmış, toplumu bölen çok boyutlu bir siyasi meseleye dönüşmüştü. Çatışma, hem oluşma hem çözüm sürecinde, Ermeni entelektüeller için kıyasıya bir mücadele alanı oldu ve sadece siyasi muhayyileyi değil edebi pratiği de belirledi. Bu bildiride söz konusu mezhep kavgasının, Osmanlı Ermeni entelektüel hayatındaki izlerini ve Ermeni edebi tahayyülündeki tesirini tartışmaya çalışacağım

